UDK 811.163.41'373.4 Ćopić B.
Izvorni naučni rad

Dr. sc. Enisa Gološ

IMENIČKI I GLAGOLSKI EKSPRESIVI U ĆOPIĆEVOM DJELU

Sažetak

U radu se razmatraju ekspresivi kao jedinice leksičko-semantičke analize. Zapravo, lekseme okarakterisane kao sloj ekspresiva čine zaseban sloj jedinica drugostepene nominacione. Iako su stavljene na periferiju leksičkog sistema, to nije umanjilo njihov značaj u jeziku. Analiza Ćopićeva djela Orlovi rano lete ukazala je na raznovrsne fenomene ekspresiva, ali pažnja je usmjerena na imeničke i glagolske ekspresive tipa ispičutura i smrsiti. Uočeno je da je u sloju izdvojenih ekspresiva prisutna i emocionalnost kao neodvojivi dio ekspresivnosti tipa djevojčurak. Poseban dio ekspresiva čine oni hipokorističnog, deminutivnog ili augmentativnog, te pejorativnog značenja. Dakle, radom se željelo ukazati na ekspresivnost kao univerzalnu kategoriju, veoma značajnu za leksičko-semantički aspekt analize. U isto vrijeme je ekscerpirana građa potvrdila njenu ulogu u jezičkom stvaralaštvu jednog pisca i književnog djela.

***Ključne riječi**: ekspresivi, imenički ekspresivi, glagolski ekspresivi, ekspresivnost, emocionalnost, leksičko-semantički aspekt analize.*

Uvod

Ekspresivi su jedinice leksičko-semantičke analize, čije se značenje dovodi u vezu sa značenjem izrazit i izražajan, a potom upućuje i na termine afektivnost i ekspresivnost kao srodne pojave. Istovremeno, ekspesivi služe kao oznaka za jedan od tri važna aspekta jezika „za onaj koji karakterizira govornika" (Simeon 1969: 292/I). Ekspresivima se prenosi ili izražava ekspresivnost (Tošović 2002: 171), odnosno „snaga ili vrijednost riječi" (Simeon 1969: 293/I). Termin ekspresivan adj. koji sadržava ekspresiju, izrazit, izražajan (Simeon 1969: 293/I) prema Dejvidu Kristalu upotrebljava se u semantici u okviru klasifikacije značenja. Ekspresivno značenje jednog izraza označava i njegovu emocionalnu sadržinu, te pojmovno podudaranje sa konotativnim značenjem. (Kristal 1985:61). Sama ekspresivnost nastaje odstupanjem od standardnog, uobičajenog, odnosno pomjeranjem iskaza, potenciranjem, pojačavanjem i aktuelizovanjem. Za navedenu kategoriju kažu da je univerzalna kategorija i da je karakteristična za sve vidove jezičke analize: od fonetsko – fonološke, morfološke, tvorbene, semantičke i drugih. U ovom radu je važna leksičko-semantčka analiza, stoga se u izdvojenim i analiziranim riječima ukazuje na postojanje komponenata kojima se izražavaju mjera i stepen osobine neke pojave, što predstavlja ekspresivnost u užem smislu. Bez obzira na njenu bitnost, ekspresivnost je često objašnjavana zamagljeno i tautološki.

Ekspresivne nominacione jedinice – ekspresivna leksika čini poseban sloj leksike (Ristić 2004:24). Svrstavanjem na periferiju leksičkog sistema, nije se umanjio njihov značaj u jeziku, jer se bez njih jezik ne bi mogao obojiti. Ova leksika se javlja kao sredstvo gipkosti govorne kulture, a u objektivnoj informaciji izražava i subjektivni ljudski faktor (Gološ 2017: 250).

Iako je ovim istraživanjem obuhvaćeno samo jedno Ćopićevo djelo – roman *Orlovi rano lete*, ipak je dalo indikativne pokazatelje pojava koje su bile predmetom zadate analize. Ekscerpirani korpus ukazao na raznovrsne fenomene ekspresiva, a pažnja je usmjerena na imeničke i glagolske ekspresive. Među imeničkim ekspresivima izdvajaju se oni koji pripadaju

govoru Ćopićeva zavičaja tipa *dječačina*, *očurde, čuvaldus,brlja* ili su tipično primjeri Ćopićeva izraza tipa *čmavalo*, *torbak*, *kukrika* i *parica* ili, pak imaju notu umanjivanja tipa *potočić*, *sjekirče*; uvećavanja tipa *šeširčina*, *pećinetin*a kao i oni koji imaju hipokoristično značenje tipa *poljanak*, *kosica*, odnosno pejorativno značenje tipa *ispičutura*, te pogrdno tipa *šumnjak* i *šuša*. Tu su i glagoli semantičke i afiksalne derivacije tipa *mrmoriti*, *švićnuti*, *razgoropaditi*, *istorokati* i sl.

Ono što je zajedničko izdvojenim primjerima jest prisutnost emocionalne obojenosti, odnosno emocionalnosti koja se smatra neodvojivim dijelom ekspresivnosti.

Imenički ekspresivi

Ćopićevo djelo *Orlovi rano lete* odlikuje se bogatstvom ekspresivne leksike. To su, prije svega, imenički ekspresivi. Među njima se izdvajajaju imenice kojima se imenuju lica čije se ponašanje ili postupci ocjenjuju kao psihička ili karakterna osobina tipa *čmavalo* 'osoba koja čmava' (MS-MH 1976: 890), *bezobraznik* 'nepristojan čovjek' (MS-MH 1967:167), *okačenjak* 'obešenjak, nestašna osoba' (MS-MH 1971: 91), *šumnjak* 'šumski razbojnik, hajduk' (MS-MH 1976: 1028), *skitnica* 'osoba bez stana i stalnog mesta boravka' (MS-MH 1973: 802), *šuša* 'nesposobna, bezvredna osoba' (MS-MH 1976: 1034), *kuraž*, fr. 'čvrstoća, odlučnost u opasnosti, odvažnost, hrabrost' (MS-MH 1969: 132), zatim predmeti, stvari i pojave tipa *krntija* 'od duge upotrebe dotrajala stvar, starudija' (MS-MH 1969: 81), *škrljak*, pokr. 'šešir, klobuk' (MS-MH 1976: 977), *čuvaldus* 'velika i jaka igla kojom se šiju vreće i samari' (MS-MH 1976:897), *torbak* 'manja torba, telećak, ranac' (MS-MH 1976: 241), *krkljanac* 'stiska, gužnjava,gužva' (MS-MH 1969: 77) *globa* 'novčana kazna' (MS-MH 1967: 500).

Za označavanje lokacije u upotrebi su imenički ekspresivi tipa *nužnik* 'mesto gde se vrši nužda, zahod, klozet' (MS-MH 1969: 826), *zemunica* 'primitivna prostorija za stanovanje ili prebivanje, ukopana u zemlju' (MS-MH 1967: 301) *okuka* 'izvijeni dio puta, zavoj zavijutak, krivina' (MS-MH 1971: 116) *šumarak* 'gusta mlada šuma' (MS-MH 1976: 1027), *šipražje* 'zb. im. od šiprag - gusto izraslo šiblje, žbun, grm' (MS-MH 1976: 960).

Imenicama tipa *patrljak* 'suvi komad, ostatak posečene ili slomljene grane' (MS-MH 1971: 361), prut 'tanka, gipka šiba očišćena od lišća' (MS-MH 1973: 273), *kukrika* 'crni grab' (MS-MH 1969: 117) upućuje se na biljke ili dijelove biljake.

Korpus sadrži i primjere ekspresiva kojima se imenuju vrsta hrane i pića tipa *gužvara* 'pita nadevena sirom i sl., savijača' (MS-MH 1967: 592) i *brlja* 'slaba, meka rakija' (MS-MH 1967: 281).

U korpusu je prisutna imenica tipa *drekavac*, koja pripada praznovjerju 'kao oznaka za sablast koja noću dreči' (MS-MH 1967: 772)

U ovoj skupini imeničkih ekspresiva navedeni su oni koji su ograničeni za određenu teritoriju, dakle okarakterisani kao pokrajinske lekseme, mada ima i onih koje su porijeklom iz drugih jezika kao što je francuski, turski i mađarski.

U odnosu na prethodno navedene imenice, ovo istraživanje je ukazalo da korpus sadrži daleko više primjera imeničkih ekspresiva nastalih modifikacijom tipa *poljanče*, hip. 'od poljana, mala poljana' (MS-MH 1971: 669) što se izjednačava sa imenicom tipa *poljanak* ili *okce*, dem. i hip. 'od oko' (MS-MH 1971: 119) te primjer tipa *djevojčurak*, dem. i hip. 'od devojče' (MS-MH 1967: 644). Dakle, riječ je o hipokoristicima, riječima sa elementima pozitivnog naboja i deminutivima, umanjenicama, često s hipokorističnim prizvukom nježnosti,

simpatije i sl. nijansi u značenju nastalim uz pomoć derivacijskih sufiksa. Oba primjera imenica umanjenica ima elemente pozitivnog stava govornika prema lokalitetu. Razlika postoji jedino u tome što je u prvom primjeru umanjenicom predstavljena mala poljana, dok je u drugom primjeru poređenjem sa okruglinom u obliku pčeline ćelije upućeno na zrake jutarnjeg sunca koje se probijaju kroz drveće u Prokinom gaju, šumarku.

Ovo je samo jedan od primjera hipokoristika i deminutiva kao pogodnog jezičkog sredstva za izricanje ekspresivnog ali i emotivnog značenja. U daljnjoj razradi slijedilo bi konotativno i slikovito značenje kao posljedica pomicanja značenja, ali to može biti predmetom analize nekog drugog rada.

Umanjenost dimenzije imenice tipa *potočić* 'dem. od potok' (MS-MH 1971: 796) u odnosu na imenicu potok ne utječe na promjenu sadržaja umanjenice, jedino govori o njenoj dodatnoj obilježenosti. Važno je istaći da osim subjektivnog stava govornika prema određenom pojmu, predmetu i sl. presudnu ulogu igra kontekst. U primjeru tipa *kućica* 'dem. od kuća' (MS-MH 1969: 143) ukazuje se na specifičnost jer izvedenica ima i hipokoristično značenje. Dakle, u zavisnosti od konteksta moguće je govoriti o različitim značenjima pojedinih umanjenica.

Budući da je kontekst ponudio više primjera imeničkih umanjenica, to je u radu poštovan princip grupisanja deminutiva i hipokoristika prema tvorbenom sufiksu.

U korpusu je uočen najveći broj primjera imeničkih ekspresiva sa sufiksom *–ica*, za koji možemo reći da je najproduktivniji i uz pomoć kojeg su tvorene imenice ženskog roda, oblika jednine tipa *varošica* 'dem. od varoš, mala varoš – naselje u kome stanuju građani' (MS-MH 1967: 333) kao lokaliteta, već pomenuta *kućica*, *kolibica* 'dem. od koliba, privremena kućica, ponajviše od trske, kolja ili pletera, pokrivena granjem' (MS-MH 1967: 784) i *krčmica* 'dem. od krčma – kafana i gostionica nižeg reda' (MS-MH 1969:104) kao objekata u kojima se boravi, *curica* 'dem. od cura - devojka' (MS-MH 1976: 830) što označava lice - dragu osobu, *kosica* 'dem. od kosa – dlaka na čovjekovoj glavi' (MS-MH 1967: 862) kao dio ljudskog tijela, *parica* 'dem. od para – uopšte novac,novčana sredstva' (MS-MH 1971: 336) kao platno sredstvo sa negativnim konotacijama te *kišica* 'dem. od. kiša – atmosferski talog u obliku vodenih kapljica' (MS-MH 1967: 718) u značenju prirodne pojave.

Izuzetak od navedenih primjera čini kao i dvije imenica muškog roda tipa *čičica* 'dem. i hip. od čiča - starac' (MS-MH 1976: 888) i *Nikolica*.

Primjeri deminutivnih imenica ženskog roda u jednini tipa *ptičica* 'dem. i hip. od ptica' (MS-MH 1973: 281) u značenju životinje kao i zbirne imenica tipa *dječica* 'dem. i hip. od deca' (MS-MH 1967: 670) nastali su od motivacijskih riječi *ptica* i *djeca* proširivanjem sufiksa –ica s inicijalnim –č-, koji opstaje kao osamostaljeni sufiks –čica.

U znatno manjem broju prisutni su primjeri imenica muškog roda nastali uz pomoć sufiksa *-ić* tipa *dječačić* 'dem, od dečak' (MS-MH 1967: 669), *đačić* 'dem. od đak' (MS-MH 1967: 818), *Stričić* 'dem i hip. od Stric'- nadimak, *potočić* i *-čić* tipa *prozorčić* 'dem. od prozor' (MS-MH 1973: 168), *čobančić* 'dem. od čobanin – onaj koji čuva stoku na paši' (MS-MH 1976: 891).

U ovoj skupini imenica muškog roda nalazi se već pomenuti ekspresiv *okca* nastao uz pomoć sufiksa *-ca* kao i primjer nastao uz pomoć sufiksa *–ak* tipa *poljanak*.

I najzad, kao posebnost izdvaja se primjer ekspresiva nastao uz pomoć sufiksa *–urak* tipa *djevojčurak*.

Korpus sadrži i mali broj deminutiva srednjeg roda nastalih uz pomoć sufiksa *–ce* tipa *jezerce* 'dem. od jezero' (MS-MH 1967: 591) i *perce* 'dem. od pero' (MS-MH 1971: 395) kao i deminutiva tipa *brdašce* 'dem. od brdo' (MS-MH 1967: 268) gdje se sufiks *–šce* direktno dodaje na motivacijsku riječ. Zapravo deminutivni sufiksi *–ašce* predstavljaju proširene varijante sufiksa *-ce.* U okviru ove skupine imenica srednjeg roda nalaze se i primjeri ekspresiva nastali uz pomoć sufiksa *-če* tipa *sjekirče* 'dem. od sekira' (MS-MH 1973: 724), za koji se može reći da ima osobine hipokoristika iako se veže za negativne konotacije te već navedenog primjera *poljanče*.

Korpus sadrži primjere hipokoristika specifičnih po tvorbi, gdje se na skraćenu imeničku osnovu dodaje sufiks *-o* tipa *Pero*, *Stevo*, Striko, *Đoko*.

Uz pomoć sufiksalne modifikacije nastale su i slijedeće skupine imeničkih ekspresiva – augmentativi i pejorativi. Uvećavanje kao i umanjivanje nekog sadržaja može služiti kao podsticaj za realizaciju ekspresivnog značenja. To značenje se dovodi u vezu sa subjektivnom ocjenom koja može biti negativna ili pozitivna. Pejorativi su okarakterisani, ne samo kao uvećanice, već i kao riječi sa elementima negativnog naboja prema realijama (Šipka 1998:75), augmentativi su samo uvećanice.

Ekscerpiranjem je ustanovljeno da se augmentativi javljaju u većem broju u odnosu na pejorative. Za ovaj rad izdvojeni su primjeri augmentativnih imenica sa sufiksom *-etina* tipa *pećinetina* nastalo od *pećina* 'prirodna velika šupljina u živom kamenu s otvorom napolje, spilja' (MS-MH 1971: 406), *bukvetina* 'augm. od bukva' (MS-MH 1967: 300), *jametina* nastalo od jama 'rupa iskopana u zemlji' (MS-MH 1967: 561), *vatretina* nastalo od *vatra* 'prirodna pojava koja nastaje kad što gori' (MS-MH 1967: 335), s tim da imenice *kujetina* 'od kuja' (MS-MH 1969: 113), *ručetina* 'od ruka' (MS-MH 1973: 589), *puščetina* 'od puška' (MS-MH 1973: 314) imaju osobine i augmentativa i pejorativa. Za ovu skupinu imeničkih ekspresiva karakteristično je da su nastale od imenica ženskog roda.

Neki od zabilježenih primjera augmentativa tipa *rupčaga* 'velika rupa, rupetina' (MS-MH 1973: 585) i tipa *očurde* 'od oči' (MS-MH 1971: 289) okarakterisani su kao neproduktivan tvorbeni modeli sa obilježjem dijalekta karakterističnog za Ćopićevo podneblje, s tim da drugi primjer u isto vrijeme ima obilježje i pejorativa.

Neke od augmentativnih imenica na *-ina* tipa *dječačina* 'od deca' (MS-MH 1967: 669) tipičan su primjer izraza Ćopićeva kraja. Primjer imenica tipa *šeširčina* nastalo od šešir i *revolverčina* 'augm. i pej. od revolver' (MS-MH 1973: 477) sa sufiksom *-čina*, predstavljaju varijantu imenica sa prethodno navedenim sufiksom *-ina*. Poput primjera deminutivnog sufiksa *-čić* kao varijante *-ić* i augmentativni sufiks -čina nastao je uslijed fonetskih procesa što je za posljedicu imalo „narastanje" osnovnog sufiksa inicijalnim *-č-*. (Jovanović 2010: 89)

Pejorativno značenje prisutno je i u imenicama koje završavaju na sufiks *-urlija* tipa *dječurlija* 'od deca' (MS-MH 1967: 670) koja ima i augmentativno značenje.

Imenica *džukela* u značenju 'veliki seoski pas, psina; pas koji nije rasan' (MS-MH 1976: 917) samo je pogrdan naziv za psa – kuju Žuju, neodvojivu pratnju najmlađeg junaka Ćopićeva djela, a u isto vrijeme ima i preneseno značenje, odnosno značenje augmentativa ima dozu negativnog naboja.

I najzad, imenicom *ispičutura* 'onaj koji može ispiti mnogo alkoholnog pića, koji je sklon piću' (MS-MH 1967: 499), ukazuje se na negativnu osobinu poljara Lijana, čiji je vjerni pratilac rakija.

Augmentativima se označava moguće i realno uvećanje sadržaja nekog pojma. Ponekad objektivno data ocjena isključuje dodatna obilježja pejorativnosti, odnosno upotrebom augmentativa iskazuje se subjektivna ocjena govornika.

Glagolski ekspresivi

Bogatstvo leksičke ekspresije u Ćopićevom djelu potvrđuju i primjeri glagolskih ekspresiva tipa *zagrditi* 'učiniti rđavim, zabrljati' (MS-MH 1967: 97), *iskeziti* 'otkriti, pokazati zube, isceriti se' (MS-MH 1967: 476) i dr. Ono što treba posebno naglasiti jest da je broj ekscerpiranih primjera glagolskih ekspresiva skoro pa jednak broju ekscerpiranih primjera imeničkih jedinica. To navodi na zaključak da korpus sadrži podjednaku zastupljenost ekspresiva imeničkih i glagolskih jedinica.

Slično prethodnoj skupini ekspresiva – imenicama, i glagoli se mogu razvrstati u skupine. Jedan od parametara razvrstavanja koji je u ovom istraživanju korišten, odnosi se na subjektivan stav zasnovan na parametru količine/intenziteta (Ristić 2004: 129). Ako govorimo o brojnosti glagola svrstanih u jednu skupinu, po navedenom parametru, onda su na prvom mjestu glagoli kretanja tipa *geguckati* 'dem. od gegati se' (MS-MH 1967: 475), *otklipsati*'otići klipšući, teško ići, jedva se vući' (MS-MH 1971: 248), *perjati* 'ići brzo, trčati, bježati, trčkarati' (MS-MH 1971: 390), *sunuti* 'odleteti, poleteti' (MS-MH 1976: 87). Posljednja dva primjera su tpično obilježje Ćopićeva jezičkog izraza.

U istu skupinu se ubrajaju glagoli tipa *stuštiti* 'naglo i brzo jurnuti, poleteti nekuda' (MS-MH 1976: 52), *frknuti* 'poleteti, skočiti' (MS-MH 1976: 691), *đipati* 'skakati' (MS-MH 1967: 821), *strčati* 'trčeći stići' (MS-MH 1976: 43), *spuziti* 'puzeći sići, skliznuti' (MS-MH 1973: 955), *uspuzati se* 'popeti se pužući' (MS-MH 1976: 539) kao i primjeri gdje se u pokretu nalazi osoba i životinja tipa *vijati se* 'terati, goniti koga' (MS-MH 1967: 373) ili više osoba *nadati se* 'pojuriti za kim' (MS-MH 1969: 514) te primjeri tipa *smucati* 'lunjati, tumarati' (MS-MH 1973: 901), *vrcnuti se* 'vratiti se' (MS-MH 1967: 447), *ustuknuti* 'koraknuti nazad, otstupiti, povući se' (MS-MH 1976: 605) i sl.

Pored navedenih, tu su i drugi primjeri koji označavaja neku vrstu kretanja, u smislu pomijeranja nekoga, bez njegove volje tipa *ščepati* 'brzim pokretom iznenada čvrsto uhvatiti, zgrabiti' (MS-MH 1976: 1037) i *ukebati* 'uhvatiti, uloviti' (MS-MH 1976: 478) ili *ritnuti* 'zamahnuti nogom' (MS-MH 1973: 543) i *hitnuti* 'baciti' (MS-MH 1976: 733) nešto, dakle napraviti pokret koji ukazuje na promjenu trenutnog stanja subjekta.

Drugu i zasebnu skupinu čine glagoli govorenja tipa *istorokati* 'ispričati, izgovoriti svega i svačega, izbrbljati' (MS-MH 1973: 528) *rastorokati* 'razneti priču o nečemu, razbrbljati se' (MS-MH 1973: 446), *dernjati* 'vikati, derati se' (MS-MH 1967: 661), *otresti* 'oštro progovoriti, skresati, odbrusiti' (MS-MH 1971: 266), gdje svi primjeri ukazuju na nedostatak kontrole u govoru, a istovremeno predstavljaju primjere pojačanog intenziteta radnje. U istu skupinu ubrajamo i glagole tipa *gunđati* 'mrmljati, govoriti nezadovoljno, negodovati' (MS-MH 1967: 597) ili *promrsiti* 'nerazumljivo, nerazgovetno, nejasno, zaplićući reći nešto kroz zube' (MS-MH 1973: 196) s naglaskom na intenzitet razgovjetnosti odnosno nerazgovijetnosti. Suprotno značenju prethodno navedenih glagola jesu oni tipa *ćućoriti* 'šaptati, šaputati' (MS-MH 1976: 371). I najzad, kao posebnost ove skupine treba navesti glagole tipa *šiknuti* 'ljutito sikćući progovoriti, zasiktati' (MS-MH 1976: 955) i *kokodakati* 'vikati' (MS-MH 1967:7 75) - fig., kao obilježje jezika zabilježeno u Rječniku MS-MH kao Ćopićev izraz.

Naredne primjere glagole, kojima se ukazuju na emocionalno stanje i raspoloženje, objedinjujemo u skupinu tipa *uskliknuti* 'usklikom izraziti kakvo jako osećanje, uzbuđenje' (MS-MH 1976: 578), *narogušiti* 'zauzeti ljutit stav' (MS-MH 1969: 612), *roguši* 'ispoljavati nezadovoljstvo, srdžbu' (MS-MH 1973: 551), *prasnuti* 'naglo se početi smejati' (MS-MH 1971: 860), *sinuti* 'zasjati, zasvetliti ispoljavajuči kakvo osećanje, uzbuđenje' (MS-MH 1973: 771), *razgoropaditi se* 'razbesniti, razljutiti, ražestiti' (MS-MH 1973: 358), *ušeprtljiti* 'zbuniti se' (MS-MH 1976: 644) s tim da posljednja dva primjera mogu imati i elemente glagola govorenja ako su praćeni riječima uz geste i mimiku.

Ili naprosto, može se govoriti o glagolima koji ukazuju na percipiranje čulom vida pa imamo glagole tipa *izbečiti* 'široko otvoriti oči, izbuljiti, izvaliti' (MS-MH 1967: 358), *zijati* 'tupo bezizrazno gledati, blenuti' (MS-MH 1967: 305), *zaviriti* 'pogledati, baciti pogled unutra, pogledati u što malo bolje' (MS-MH 1967: 80) te *užižiti* 'pogledati užagrenim očima, upiljiti' (MS-MH 1976: 437), što je odlika Ćopoćeve pisane riječi.

Glagoli tipa *izbiti* 'udarcima zadobiti bol, istući, izmlatiti' (MS-MH 1967: 359), *umlatiti* 'ubiti mlateći, tukući' (MS-MH 1976: 514), *štrecnuti* 'zvecnuti, zveknuti' (MS-MH 1976: 1018), *makljati* 'tući, udarati, mlatiti' (MS-MH 1969: 280), *spadati* 'biti u skldu s čim, dolikovati' (MS-MH 1973: 923) odnosno dobiti kaznu prema zasluzi i *švićnuti* 'udariti, pući' (MS-MH 1976: 937) čine skupinu čije je zajedničko obilježje udariti/udarati (nekog) što govori o nižem stepenu negativne ekspresivnosi (Ristić 2004: 127).

Sličnost prethodnih primjera sa primjera glagola tipa *čamiti* 'boraviti u sužanjstvu' (MS-MH 1976: 837) i *čečiti* 'dugo i uporno čekati, dreždati' (MS-MH 1976: 873) ogleda se lošem položaju pojedinca u koji je doveden. I ovaj posljednji primjer se izdvaja po izrazitom obilježju Ćopićeva pripovijedačkog izraza.

Neki od prethodno navedenih glagolskih ekspresiva ukazuju na umanjenost i deminutivno značenje i time čine posebu, specifičnu skupinu glagola tipa *geguckati*, *ćućoriti, zaviriti* i *štrecnuti* Istoj skupini pripda i glagol *pripucati* 'malo zapucati' (MS-MH 1973: 93) kao izričito Ćopićev izraz. Dakle, riječ je o glagolima koji označavaju da se neka radnja predstavlja u manoj količini/intenzitetu od uobičajene.

Specifičnost čine i glagoli iz skupine augmentativa tipa *zagrditi, otklipsati, perjati, istorokati, šiknuti, uskliknuti, narogušiti,rastorokati se, razgoropaditi se*, jer izriču radnju većeg intentiteta od uobičajene, dakle pretjeranu. Pored toga, kao specifičnost se uočavaju, mada u neznatnom broju, glagoli pejorativnog značenja tipa *zvjerati* 'blenuti, buljiti, zjati' (MS-MH 1967: 270).

Emocionalnost – neodvojivi dio ekspresivnosti

U sloju izdvojenih imeničkih i glagolskig ekspresiva prisutna je i emocionalnost kao neodvojivi dio ekspresivnosti. U prethodnim dijelovima rada ekspresivnost kao kategoriju posmatrali smo u užem smislu riječi, da bi uključivanjem emocionalnosti, kao jedne od najvažnijih njenih komponenti, sada kazali nešto i o ekspresivnosti u širem smislu (Ristić 2004: 15).

Kao prvo, postavlja se pitanje, kako to emocionalnost utječe ili dopunjuje ekspresivnost ili bolje rečeno jest njenim sastavnim dijelom. Ako poredimo emocije i ekspresiju dolazimo do saznanja da su emocije osjećanja, a da je ekspresija nastaje pod utjecajem emocije te da se smatra njihovim proizvodom. Same emocije je teško definisati. Moguće ih je na razne načine

samo opisati. Tako možemo reći da se osjećamo dobro što izražavamo jakom emocijom putem usklika izraženog glagolom *uskliknuti* ili se osjećamo loše što iskazujemo svojim ponašanjem koje je sadržano u glagol tipa *razgoropaditi se* ili da to osjećanje poredimo sa osjećanjem neke druge osobe u sličnoj situaciji tipa *dernjati*. Izdvojeni primjeri u kojima je naglašeno stanje govornika uzrokovano jakom emocijom pokazatelj je pojave emocionalnosti koja uvjetuje ekspresiju.

Problemom emocija bavi se prije svega psihologija, koja ih tumači kao psihofizički proces (Selimović 2001: 85). Emocije nastaju pod utjecajem spoljašnih ili unutrašnjih faktora i predstavljau vrstu duševnog stanja, odnosno to su osjećaji, uzbuđenja i sl. Narušavaju psihičku i fizičku ravnotežu i prethode ekspresiji (Tošović 2004: 30). Možemo govoriti o pozitivnoj vrijednosti emocije iskazanom imenicom tipa *poljanče* koju povezujemo sa sigurnim utočištem bjegunaca – djece koja se skrivaju od učitealja zvanog „Paprika“ i o negativnoj vrijednosti emocije iskazane imenicom tipa *drekavac*, što izaziva strah onima koji vjeruju da postoje strašna čudovišta u šumi. Pod utjecajem navedenih emocija (pozitivne ili negativne) razvija se odgovarajuća ekspresija. Ponekad sam kontekst u kojem se nalazi određeni ekspresiv ukazuje na vrijednosti emocije koja za proizvod ima i određenu ekspresiju (Gološ 2015: 204)

Zaključujemo da se emocija i ekspresija ukrštaju, prožimaju pa je teško izdvojiti jasna razlikovna obilježja. Dakle, radi se o različitim i istovremeno povezanim fenomenima. U samom tumačenju emocija većina autora daje prednost terminu emocionalnost umjesto emocija (Tošović 2004: 30). I najzad, za ekspresivne riječi koje iskazuju odnos govornika/sagovornika prema onome što je rečeno, odnosno prema sadržini rečenog kažemo da pripadaju emocionalno obojenoj leksici (Ristić 2004:14).

Zaključak

Prisustvo ekspresiva u Ćopićevom djelu *Orlovi rano lete* je neupitno. Ono čini Ćopićev krajiški govorni tip vidno obilježenim. Izdvojenim imeničkim i glagolskim ekspresivima ukazalo se na važnost ovog sloja stilski markirane leksike stavljene na periferiju leksičkog sistema. Istovremeno, se nastojalo ukazati na one karakteristike leksičkih ekspresiva kojima se na najbolji način odslikavaju jezička ličnost i individualna kreativnost korisnika jezika u sferi ekspresije.

Sam pojam ekspresivnosti posmatran je u užem i širem smislu pri čemu se u širem smislu akcenat stavljen na emocionalnost kao komponentu ekspresivnosti. Dakle, izdvojene ekspresivne lekseme sadrže emocije i emocijonalnu obojenost. Budući da se radi o semantičkoj kategoriji, u radu je razmatran značenjski aspekt ekspresivnosti, a problem značenja je u središtu zanimanja, dok ekspresija, koja utječe na značenje nastupa kada se izraz upotrebljava za izražavanje osjećanja, raspoloženja, duševnih stanja govornika, i sl.

U tretiranom korpusu prisutni imenički i glagolski ekspresivi javljaju se kao umanjenice ili uvećanice i imaju hipokoristično ili pejorativno značenje, s tim da hipokoristici izražavaju pozitivan stav govornika prema promatranoj pojavi ili osobi, dok pejorativi izražavaju negativan stav prema objektu ocjene. Ono što je posebno važno jest da i umanjenice i uvećanice čine aktivni sloj leksike (Milošević 2012: 245)

Na temelju rezultata koje je dalo ovo istraživanje došlo se do još jednog zaključka, koji ukazuje na važnost kontekstualnog posmatranja ekspresiva kad se radi o emocionalnoj obojenosti koja može biti pozitivna ili negativna. U zavisnosti od konteksta određuje se vrsta

ekspresije bez obzira na značenje same ekspresivne jedinice. Dakle kontekst utječe na dodatnu vrijednost značenja. I najzad, radom je ukazano na lekičku raznovrsnost kao jezičko bogatstvo književnog djela i Ćopićeva izraza. Ono sadrži pored ekspresiva tipičnih za Ćopićev jezički obrazac ili Čopićevo podneblje i ekspresive koji su porijeklom iz drugih jezika davalaca ali su vremenom postale sastavnim dijelom jezika primaoca.

Izvor

1. Ćopić 1990: Ćopić, Branko. ORLOVI RANO LETE. Sarajevo.

Literatura

1. Gološ 2015[a]: Gološ, Enisa. Emocionalnost – komponenta ekspresivnosti i konotacije. In: *Istraživanja*, 10. Mostar. S. 201−218.
2. Gološ 2017[b]: Gološ, Enisa. Slojevitost ekspresiva u Huminom proznom djelu. In: Hadžizukić Dijana. Šator Edim (ur.). Zbornik radova. Naučni skup *Slovo o Hamzi Humi*. Mostar. S. 249−262.
3. Jovanović 2010: Jovanović, Vladan. Deminutivne i augmentativne imenice u srpskom jeziku. Institut za srpski jezik SANU. Beograd.
4. Kristal 1985: Kristal, Dejvid. Enciklopedijski rječnik. Preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec. Nolit. Beograd
5. Milošević 2012: Milošević, Jovamka. Supstantivni deminutivi i augmentativi u funkciji oblikovanja likova u delima Branka Ćopića. In: Tošović Branko (ur.). *Poetika, stilistika i lingvistika Ćopićevog pripovijedanja*. Grac − Banjaluka. S. 245−261.
6. Rečnik MS−MH 1967−1976: Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika. Matica srpska i Matica hrvatska (I−III). Novi Sad − Zagreb. Matica srpska (IV−VI) Novi Sad.
7. Ristić 2004: Ristić, Stana. Ekspresivna leksika u srpskom jeziku 1. Institut za srpski jezik SANU. Beograd.
8. Selimović 2001: Selimović, Elharun. Opća psihologija. Fojnica d.o.o. Fojnica.
9. Simeon 1969: Simeon, Rikard. Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. Matica hrvatska. Zagreb.
10. Šipka 1998: Šipka, Danko. Osnovi leksikologije i srodnih disciplina. Matica srpska. Novi Sad.
11. Tošović 2002: Tošović, Branko. Književnoumjetnički stil. In: *Funkcionalni stilovi*. Beograd. S. 167–298.
12. Tošović 2004: Tošović, Branko, Ekspresivnost. In: *Stil,* 3. S. 25 – 61.

NOUN AND VERB EXPRESSIVE VOCABULARY IN ĆOPIĆ'S LITERARY WORK

Abstract

This paper deals with expressives as a unit of the lexical-semantic analysis. In fact, the lexemes marked as the expressive layer form a separate layer of units of second level nominations. Even though they are placed on the margin of the lexical system, it does not diminish their importance in language. The analysis of the novel Eagles Fly Early (Orlovi rano lete) written by Branko Ćopić has pointed to a variety of expressive phenomena, but the notice is focused on nominal and verbal expressives, such as

ispičutura (alcoholic) and smrsiti (do something unprecisely). It has also been noticed that emotionality, as an inseparable part of expressiveness, is located among the selected expressives, such as djevojčurak (a sweet, young girl). A particular part of the expressives is made up by the ones with hypocoristic, diminutive, augmentative and pejorative meaning. Thus, the aim of this paper was to draw attention to expressiveness as a universal category, which is very important concerning the lexical-semantic aspect of the analysis. At the same time, the excerpted material has confirmed its role in the linguistic work of the writer and the literary work.

***Key words**: expressive, noun expressive, verb expressive, expressiveness, emotionality, lexical-semantic aspect of analysis.*